

Çıldır Adı Üzerine

On The Name Of Çıldır

Osman UYANIK*

Özet

Ad bilimi, canlıların, cansız varlıkların veya soyut kavramların adıyla ilgilenen bilim dalıdır. Yer adları bilimi de ad biliminin bir alt koludur. Anadolu'daki yer adlarının kaynağı a) Boy, oymak, aşiret ve şahıs adlarıyla ilgili adlar, b) Tabiiî olgularla ilgili adlar, c) Maneviyatla ilgili adlar, d) Folklerle ilgili adlar, e) Ticari ilişkilerle ilgili adlar, f) Hayvan adlarıyla ilgili adlar şeklindedir. Bunun dışında %20'ye varmayan oranda antik dönemle ilgili adlar da bulunmaktadır. "Çıldır" ilçesinin adı pek çok kaynakta Oğuzların 24 boyundan olan "Çavuldur" boy adına bağlanmaktadır. Ancak bu makalede "Çıldır" ilçesinin adının boy adından değil, tabiiî olgulardan (yakınındaki gölden) adını aldığı tespit edilmiştir. Gölün adından 8. yüzyıl tarihçisi Gevond "Çeld" diye bahsetmektedir ve gölün Gevond'da bahsedildiği adı Çıldır ilçemize ad olmuştur.

Anahtar Kelimeler

Ad bilimi, yer adları, yer adı bilimi, Anadolu, Çıldır

Abstract

Onomastik is a discipline that studies on the names of living and lifeless entities or abstract concepts. Toponymy is also the subdivision of onomastik. The sources of names in Anatolia; a) clan, tribe and the names related to personal names, b) the names related to natural cases, c) the names related to spiritual things, d) the names related to folklore e) the names related to the trading relations. f) the names related to animals. Besides, there are also names related to ancient times which are less than 20%. The name of "Çıldır" is connected to "Çavuldur" tribe, which is one of the 24 Oguz clans, in most of the references. However, in this article, it has been found that the name of "Çıldır" district is not derived from a clan name, but from a natural concept (a close lake). The history writer of 8 th century, Gevond is mentioning the name of the lake as "Çeld" and the lake became the name of our "Çıldır" districh as it's mentioned in Gevond's book.

Key Words

Onomastic, place names, toponymy, Anatolia, Çıldır

* Yrd. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Öğretim Üyesi.

Ad bilimi, canlıların, cansız varlıkların veya soyut kavramların adıyla ilgilenen bilim dalıdır. Ad bilimi iki yönden incelenmektedir. Bunlardan birincisi, sözcük ve kavram ilişkisini inceleyen bölümdür. Bu bölümde herhangi bir kavramdan hareket edilerek, dilde bir kavrama nasıl ad bulunduğu ve bu ifadede hangi etkenlerin rol aldığı incelenir.

Ad biliminin ikinci bölümünü ise özel ad sayılan adların incelenmesi oluşturur. Bu bölümde özel adın, köken bilgisiyle beraber tarihsel gelişme ve değişme yönü üzerinde durulur. Ad biliminin ikinci bölümü, kendi içerisinde başlıca dört kısma ayrılmaktadır. Bunlar kişi adları bilimi “anthroponymie”, yer adları bilimi “toponymie”, dağ adları bilimi “oronymie”, su kaynak adları bilimi “hydronymie”¹dir.

Biz çalışmamızda yer adları biliminin özel ad saydığı adlardan bahsedecek ve bu bölümün yer adları ile uğraşan dalı üzerinde duracağız. Yer adları üzerinde çalışırken de Çıldır ilçesinin adının nereden gelmiş olabileceği, bu ilçenin niçin bu adla anıldığı, Anadolu’da buna benzer yer adlarının olup olmadığı üzerine incelememizi sürdüreceğiz.

Saim Sakaoğlu, Agop Dilaçar’ın bir makalesinden alıntı yaparak Anadolu’daki yer adlarının kökeninin Grek, Lâtin ve Arap asıllı olduğunu kabul etmenin batı ilim âleminde âdet hâlinde olduğunu söyler.² Anadolu’daki şehirlerimizin pek çoğunun adının -İğdir, Ordu, Karaman, Aydın vb. hariç- Türkçe olmadığı doğrudur. Ancak milletimiz Anadolu’daki Türkçe olmayan pek çok şehir ismini Türkçe kökene bağlamakta oldukça mahirdir. Yabancı adları kendi söyleyişine uydurmuş; bazı adları eski söyleyişine yakın olan Türkçede kullanılan kelimelerle değiştirmiş ve bu yerlerin yeni adları hakkında çeşitli efsaneler türetmiştir. Halkımız arasında Konya, Kastamonu, Bursa, Trabzon, Burdur, Bilecik, Tokat, Turhal gibi pek çok şehrimizin adı hakkında efsaneler anlatılmaktadır. Bu şekilde hem bu topraklar vatan hâlini almış ve benimsenmiş, hem de asıl ve değişmez sahibinin Türkler olduğu vurgulanmıştır.

Örnek verecek olursak, “Konya” ismi, ikonlar şehri demek olan “İkonyum”dan gelmektedir. Ancak halkımız arasında Konya adının verilmesi şu şekilde anlatılır: İki veli gökte uçarlarken çok güzel bir yer görürler. Önde uçan veli, arkadaşına bu güzelliği göstererek “Konalım mı?” diye sorar. Arka-

¹ Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Ankara 2000, s.32.

² Agop Dilaçar, “Anadolu Toponimisi ve Fırat Adı/Anadolu Toponimisinde Substratum”, *Türk Dili Belleten*, 31-32 Ekim 1938, s.171, ten Saim Sakaoğlu, *Türk Ad Bilimi I Giriş*, Ankara 2001, s.13.

dan uçarak gelen veli de arkadaşının işaret ettiği yeri beğenir ve “Kon ya!” der. Konulan yer bugünkü Konya şehridir. O günden sonra bu şehir bu adla anılır. Kastamonu şehrinin bu adı alışması da bir efsaneye konu olmuştur. Kastamonu’nun eski adı Gastumanna’dır. Ancak bu şekliyle Türklere hiçbir şey ifade etmez. Bu ismin anlamlandırılması gerekir ve efsanelerimiz bize bu ismi anlamlı bir şekilde izah eder: Kastamonu’yu fethetmek amacıyla Türk hakanı bir kumandanını tayin eder. Şehir kuşatılır; ama alınmaz. Kuşatma sırasında kale tekfurunun Moni adlı kızı, Türk kumandanına âşık olur. Kumandana, bir mektupla kalenin belirtilen burcunun altına gelmesini, ona kalenin anahtarını burçlardan bir kutu içinde atacağını bildirir. Türk kumandanı anahtarı alır ve bu sayede kaleyi fetheder. Kalenin anahtarını kızının verdiği öğrenen tekfur, kızını burçlardan attırır. Bunu gören Türk kumandanı tekfura “Kastın ne idi Moni’ye?” der. O günden sonra şehrin adı Kastamonu olur.³ Anadolu’daki yer isimlerinin bu şekilde Türkçeleştirilmesinin sayısız örneği vardır.

Bunun yanı sıra pek çok yer ismi de Türklerin atayurtta iken yaşadıkları şehir ve köy isimlerini anavatana taşımaları şeklinde ortaya çıkar. Bu konuda sınırlı bir araştırmayı Tuncer Gülensoy yapmıştır.⁴ Bu araştırmadan birkaç örnek verecek olursak:

- Kazakistan’daki Almatı, Anadolu’ya Elmalı;
- Semerkant’taki Akkoylu, Anadolu’ya Akkoyunlu;
- Türkistan’daki Ayrançı, Anadolu’ya Ayranıcı;
- Türkistan’daki Çandır, Anadolu’ya Çandır şekliyle taşınmıştır.

Nehir ismi olarak da Seyhun ve Ceyhun, Çukurova’da Seyhan ve Ceyhan isimleriyle yaşatılmıştır.

Anadolu’da yer adı verme usulleri üzerine Bahaeddin Yediyıldız, kapsamlı bir çalışma yapmıştır.⁵ Bu çalışmada Türkiye’nin bütün yer adlarını gözden geçiremeyeceği için örnekleme metodunu kullanmış bunun için de 16. asır tahrir defterlerinden Diyarbakır Sancağı Birecik Kazası Viranşehir Nahiyesi, Malatya Sancağı Behesni Kazası Erenci Nahiyesi, Kırşehir Sancağı Konar Nahiyesi, Teke Sancağı Elmalı Kazası Elmalı ve Kaş Nahiyesi, Sığla Sancağı İzmir ve Çeşme Kazalarının köy ve mezra adlarını incelemeye tabi tutmuştur.

³ Mehmet Önder “Anadolu Şehir Adları Üzerine Efsânelerin Oluşumu”, **Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri**, Ankara 1984, s. 69-73.

⁴ Tuncer Gülensoy, “Orta Asya’daki Türk Yer Adlarının Anadolu’daki İzleri” Milliyetçilik ve Milliyetçilik Tarihi Araştırmaları V. İlmî Kongresi, 26-27 Mayıs Akara 1995, **Tarih Boyunca Anadolu’daki Türk Nüfus ve Kültür Yapısı (Tebliğler)**, Ankara 1995. s.164-175.

⁵ Bahaeddin Yediyıldız, “Türkiye’de Yer Adı Verme Usulleri”, **Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri**, Ankara 1984, s. 25-41.

İncelenen bu bölgelerde yer adı verme usulleri, 5 farklı sancakta %22 ila %43 arasında değişen oranlarda boy, oymak, aşiret ve şahıs adları şeklinde; %20 ila %40 arasında tabii olgulardan istifade etme şeklindedir. Tabii olgulardan kasıt ise, yağmuru bol olan yere Yağmurluca; güneşten yeterince yararlanılmayan yerlere Kuzbelen, Kuzköy, Kuzören; zeytini bol olan yere Zeytünlü gibi isimlerin verilmesidir.⁶ Bu iki şekilde isimlendirmeler en az %51 ile Viranşehir ve en çok %74 ile Konar nahiyesinde görülür. Bunun dışındaki isimlendirmeler ise, dinî müessese ve maneviyatla, folklorla, ticarî ilişkilerle ve hayvan isimleri ile ilgili isimlendirmelerdir. Bütün bölgelerde ise en çok kullanılan yerde bile %20'yi geçmeyecek şekilde Antik dönem ve Bizans kaynaklı isimler vardır. Bu isimler de Türkçe söyleyişe uydurulmuştur.⁷

Çıldır'a ad verilmesinde bu usullerden hangisinin seçildiğini söyleyip bir hükme varmadan önce Çıldır'ın tarihî ve coğrafi özellikleri hakkında bilgi sahibi olmamız gerekmektedir.

Coğrafi olarak Çıldır; Çıldır kaza merkezi, Cala (Doğruyol), Pehreşen (Gülyüzü) ve Günebakan nahiyeleri ile Çıldır ve Karsak (Kenarbel) gölleri çevresidir.⁸ İlçe merkezi Kargapazarı ve Kısırdağları'nın yamaçlarına kurulmuştur. Eskiden Çıldır'a ait olan Köroğlu Dağı'na değin varan Karsakdüzü, 1829 Edirne sözleşmesiyle sınırın diğer tarafına bırakılmıştır. Yani Çıldır düz araziden sonra bir yamaca kurulmuştur. Bölgede büyükbaş hayvancılık ve kaz yetiştiriciliği önemli geçim kaynaklarıdır. İçinde alabalık, gümüşbalığı, sazan, karabalık cinsinden balıkları olan Anadolu'nun en yüksek göllerinden birine sahiptir. Bu göle ilk İslâm fethinde Palatis/Balagat denilmekteydi. Gevond'da Çeld, Gürcü kaynaklarında Çandır, Osmanlı kaynaklarında ve halk arasında Çıldır denilmektedir.⁹ Bugün bu ilçede Terekeme Türkleri meskündür.

Çıldır, tarihi eski çağlara dayanan bir yerleşim alanıdır. Bu araştırmamızda bu konudan kapsamlı bir şekilde bahsetmek bize bir fayda sağlamayacağı için Çıldır'ın tarihine kısaca değineceğiz. Selçukluların, Tuğrul Bey komutasındaki Oğuzlarla bölgeye ilk akınlarının tarihi olan 1021'de¹⁰ bölgeye girmesinden önce Sakalar, Sabirler, Hazarlar, Kumanlar gibi Türk boyları bölgeyi fethetmiş ve bu toprakları Türk iskânına açmışlardır. 1064'te Çıldır ve havalisinin Oğuzlarca fethinden önce bölgede Çınçavat adı verilen Kıpçak-Saka boyundan Türkler

⁶ Bahaeddin Yediyıldız, age., s.28

⁷ Bahaeddin Yediyıldız, age., s.29

⁸ Fahrettin Kırzioğlu, **Kars Tarihi I. Cilt**, İstanbul 1953, s.5.

⁹ Fahrettin Kırzioğlu, age., s.10.

¹⁰ Fahrettin Kırzioğlu, age., s.309

meskûndü.¹¹ Öteden beri Ahılkelek, Ahıska ve Çıldır'ın Kıpçak ağzıyla konuşan, eskiden Gürcü (Ortodoks- Hıristiyan) dininden olan Türklerine Karapapak ve Türkmenler Çinçavat derler.¹² Bu bölgeye Kıpçak Türklerinin yerleşmesi bunlarla sınırlı kalmaz. 1118 yılında Anadolu Selçuklularına karşı Gürcü Kralı'na yardıma gelen 40.000 kişilik bir Kuman ordusu vardı. Bugünkü Çıldır Gölü çevresindeki Kıpçaklar, o zaman gelen Kıpçakların halefidirler.¹³ Görülüyor ki peşi sıra gelen Kıpçak unsurları bu bölgedeki Türk varlığını devamlı beslemiş ve Hıristiyanlaşmalarına rağmen dillerini unutmalarını engellemiştir.

Fahrettin Kırzioğlu, Çinçavatların Ortodoks iken Müslüman olan, dilleri Kıpçak Türkçesi hususiyetleri taşıyan Türkler olduğunu söyler; ayrıca Çavak kelimesinin M.Ö. 7. asırda bölgeye gelen Türklerin "Üç Ok" kolunun bir boyundan yani Çavuldur/Çavdarların adından kaldığını belirtir.¹⁴ Çinçavatların M.Ö. 7. asırda bu bölgeye yerleşen Türkler olduğunu Herodot da kaydetmiştir.

Çıldır adının nereden geldiği hususunu araştırırken, Anadolu'da "dır" hecesiyle biten il merkezleri, şehir ve köy adlarını taramaya tabi tuttuk. Bu tarama neticesinde Burdur, Iğdır, Eğirdir, Çıldır, Bayındır, Çandır, Başışdır, Eskiğdir, Karahdır, Kocahdır, Küçüküdür, Sarıhdır, Kılçadır, Yediçadır, Kalebodur, Ortabayındır, Alibahadır, Karabahadır, Çukurbodur, Bodur, Çadır, Çavdır, Çavundur, Çılkıdır, İldır, Karabodur gibi yer adları ile ardına bazı yapım ve çekim eki almış veya birleşik ad oluşturmuş şekilleri olan Badırlı, Hisarçavdırı, Yarbaşışavdırı, Bahadırlı, Bahadırlı, Çıdıroba,¹⁵ gibi yer isimleri karşımıza çıktı. Bu yer isimlerinden başka içinde "çıldır" kelimesi geçtiği için dikkatimizi çeken Adana ili Seyhan ilçesindeki Büyükçıldırım, Küçükçıldırım ve Sakarya ilinin Akyazı ilçesi Çıldır köylerini tespit ettik.

Tespit edilen Burdur ve Eğirdir isimlerinin Rumca olduğu görüldü. Geri kalan pek çok yer isminde ise ya Bayındır, Iğdır, Çavundur gibi Oğuzların boy isimlerinden; ya Sarıhdır, Alibahadır gibi şahıs isimlerinden; ya da Bodur, Kılçadır, Çoturtepe gibi tabii olgulardan adlarını aldığı tespit edildi.

Taşıdığı ünsüz sesler sebebiyle Çıldır adına benzeyen Çandır, Çandarlı, Çavdır, Hisarçavdırı, Yarbaşışavdırı gibi yer isimlerinin 24 Oğuz boyundan Gökhan'ın oğlu Çavuldur/Çavundur'a¹⁶ bağlandığı düşünülebilir. Ancak Çıl-

¹¹ Nihat Çetinkaya, *Iğdır Tarihi (Tarih, Yer Adları, ve Bazı Oymaklar Üzerine)*, İstanbul 1996, s.168

¹² Nihat Çetinkaya, *age.*, s.168

¹³ Akdes Nimet Kurat, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, Ankara 1992, s.84.

¹⁴ Fahrettin Kırzioğlu, *Kars Tarihi I. Cilt*, İstanbul 1953, s.52.

¹⁵ Tuncer Gülensoy, *Türkçe Yer Adları Kılavuzu*, Ankara 1995, s.1-103.

¹⁶ Faruk Sümer, *Oğuzlar(Türkmenler) Tarihleri, Boy Teşkilatı, Destanları*, İstanbul 1992, s.170.

dır kelimesinin Çavuldur/Çavundur kelimesindeki bazı ses hadiseleri sonucunda bu hâle geldiğini söylemek oldukça güçtür. Çavuldur kelimesinin son hecesi olan “dur”daki “u”nun “ı”ya dönmesi Anadolu ağızlarında olduğu gibi Ardahan ağzında da bilhassa son hecede hatun>hatın örneğinde olduğu gibi sıkça görülür.¹⁷ Çavuldur kelimesinin ilk hecesi olan “ça”daki “a”nın “ı”ya dönmesi ise hemen hemen hiç görülmemektedir. Böyle bir değişme, vurgusuz orta hece ünlüsünde görülebilir.¹⁸ İlk hecede görülen a>ı değişmesi, Kars ağzında Türkçe olmayan aşkı>ışgı, kalb-i âlem>gılbiyelem¹⁹ gibi kelimelerde görülmektedir.

“Çavuldur” kelimesinde “v” ünsüzünün düşmesi, son hecedeki “u”nun daralması Anadolu ağızlarında örneği çok olan, olağan bir durumken, ilk hecede a>ı değişmesi şeklindeki ünlü daralması olağan dışı bir durumdur. Buna rağmen pek çok kaynakta “Çıldır” adı “Çavuldur” ismiyle özdeşleştirilmiştir. Onun için “Çıldır” adının “Çavuldur” adından geldiği iddiasını da göz ardı etmemek gerekmektedir.

1500’lü yıllardan beri bu ilçenin adının Çıldır olduğu kaynaklarda kayıtlıdır. Osmanlı Tarih Lûgatı’nda Çıldır hakkında “Çıldır Eyaleti: Bir adı Ahıska olup üçü yurtluk ve ocaklık olmak üzere on üç sancaktan mürekkepti.”²⁰ denilmektedir. Kafkaslarda yaşayan bir Kıpçak boyu olan Karaçayların sözlüğünde “çıltr: çıkıntılı, kabarık”²¹ anlamındadır. Kırgız sözlüğünde “şıldır: şırıldama ve demirci”²² anlamındadır. Kazakça’da “şıldır: sıkıntı”²³ anlamındadır. Derleme Sözlüğü’nde *çıldır* kelimesinin: abla (Foça/İzmir), düğün (Heybeliada/İstanbul), çelik çomak oyununda çeliğin dikiliş şekli (Bucak/Burdur), zarı soyulmuş ceviz içi (Arapkir/Malatya)²⁴ anlamları vardır. Kumuk Türkçesi sözlüğünde “çilgyı, tepe; çıl ise balıkçı kuşu”²⁵ anlamındadır. Türkçe Sözlük’te “çıldır çıldır” olarak ikileme şeklinde geçen bu kelime “canlı canlı, parlak parlak”²⁶ anlamındadır. Çavuldur kelimesi de Derleme Sözlüğü’nde “düz ovaların yükselen yerleri (Dereköy/Tokat)”²⁷ olarak verilmiştir.

¹⁷ Ahmet Bican Ercilasun, *Kars İli Ağızları Ses Bilgisi*, Ankara 1983, s.91.

¹⁸ Ahmet Bican Ercilasun, age., Ankara 1983, s.92.

¹⁹ Ahmet Bican Ercilasun, age., Ankara 1983, s.92.

²⁰ Mithat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lûgatı*, İstanbul 1986, s. 73

²¹ Ufuk Tavkul, *Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü*, Ankara 2000, s. 174.

²² K.K. Yudahin (Çev. Abdullah Taymas), *Kırgız Sözlüğü*, Ankara 1994, 2. Cilt, s. 685.

²³ (Komisyon Başkanı Ahmet Bican Ercilasun), *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*, Ankara 1992, s.822.

²⁴ *Derleme Sözlüğü*, Ankara 1993, 3. Cilt, s.822.

²⁵ E.E. Bammatov, *Kumukça Rusça Sözlük*, Moskova 1969, s.364.

²⁶ (Komisyon Başkanı Hasan Eren), *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu, Ankara 1988, Cilt I, s. 3

²⁷ *Derleme Sözlüğü*, Ankara 1993, 3. Cilt, s.1096.

Bu açıklamalardan sonra, Çıldır adının birkaç farklı yerden geldiğini düşünebiliriz. Bunlardan ilki, bir Oğuz boyu olan Çavuldur/Çavundur/Çandır'dan gelmiş olmasıdır. Ancak "Çavuldur" kelimesinin "çıldır" şekline dönmesi mümkün görünmemektedir. İkinci olarak, ilçenin bir düzlüğün ucundaki yamacı kurulduğu düşünüldüğünde "çavuldur"un Dereköy/Tokat'taki anlamına uygun olarak bu ismi aldığı düşünülebilir; ama bu da zayıf bir ihtimaldir.

Üçüncü olarak Anadolu'da bazı yerleşim yerleri, -Beyşehir ve Akşehir Gölü'nde olduğu gibi- yakınlarındaki göllere adını vermiştir. Çıldır ilçesinin adında ise buna benzer; ama tersi bir durum söz konusu olmalıdır; yani yerleşim biriminin göle değil, gölün yerleşim birimine adını verdiği düşünülebilir. Bu şekilde ya Türkçe'de parlak anlamındaki *çıldır* adı göle verilmiş ve daha sonra bu göl adını şehre aktarmış; ya da Gevond da "Çeld" olarak bahsedilen bu gölün adı Çıldır ilçesine ad olarak aktarılmıştır. İkinci ihtimal daha kuvvetli görülmektedir. Çünkü "çıldır çıldır" tabiri yalnız ikileme şeklinde karşımıza çıkmakta ve bu şekliyle yer adı olma özelliği taşımamaktadır. "Çeld" adının ise "Çıldır" şekline dönmesi mümkündür. Türkçe kelimelerde sonda çift ünsüz olarak "ld" bulunmadığı için "ır" sesleri türemiş ve kelime Türkçe söyleyişe yaklaştırılmıştır. İlk hecedeki "e" ünlüsü de Batı Türkçesinde sık görülen eşit>işit örmeğinde olduğu gibi e>i değişmesine uğramış ardından da bu ünlü üzerinde gerileyici ünlü benzeşmesi oluşmuş ve kelime Türkçe söyleyişe uydu- rulmuştur.

Çıldır Gölü'ne, 8. yüzyıl tarihçisi Gevond'un Çeld, Gürcü kaynaklarının Çandır, Osmanlı kaynaklarının ve halkın Çıldır dediğini önceden belirtmiştik. Bu şekilde adlandırma yani tabii olgulardan ad verme usulü Anadolu'da başka yerlerde de görülmektedir. Afyonkarahisar'ın adı da bu şekilde verilmiştir. Bu şehre, hem kalesi, hem de bu bölgede bolca yetişen afyon bitkisi, adını vermiştir. Çıldır adının yerleşim yerine ad olması hakkındaki bizim kanaatimiz de bu yöndedir; yani ilçenin yakınındaki göl, ilçeye adını vermiştir. Tabii olguların yer ismi yapımında kullanımı da Anadolu'da ikinci sıklıkta görülen yer adı verme usulüdür. Ayrıca gölün antik döneme ait bir isim taşıması da Türklerin yer isimlerini aslı şekliyle devam ettirme geleneğiyle uyusmaktadır. Aksi takdirde Anadolu'daki pek çok şehrin ve yerin adı bugün Türkçe adlarla değiştirilmiş olurdu. ©